

TEN GELEIDE

Henk den Heijer

De geschiedenis van zeevarend Nederland is een populair thema. Dat bleek wel in 2002, toen op tal van plaatsten werd herdacht dat de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) vier eeuwen eerder was opgericht. In 2007 was het vierhonderd jaar geleden dat Michiel de Ruyter werd geboren. Ook dat werd met veel feestelijk vertoon herdacht. Vreemd genoeg hebben historici altijd weinig interesse getoond in de Nederlandse handel en scheepvaart in het Atlantisch gebied. Historici die daar wel onderzoek naar doen, richten zich vooral op de zwarte bladzijden van deze overzeese geschiedenis: de slavenhandel en de slavernij in de plantagekoloniën in West-Indië. Dat is begrijpelijk en bovendien goed om daar meer over te willen weten, maar tegelijk ook jammer dat die belangstelling zo eenzijdig is, omdat er in de West nog zoveel minder bekende geschiedenissen zijn te ontdekken. Wat weten wij bijvoorbeeld van Nederlandse kooplieden op de Caraïbische eilanden Sint-Maarten, Guadeloupe of Saint Kitts (toen bekend onder de naam Sint-Christoffel) in de zeventiende eeuw?

De geringe belangstelling voor het Atlantische verleden van de Republiek is niet alleen aan die 'zwarte bladzijden' te wijten. Wie historisch onderzoek doet heeft bronnen nodig, het liefst veel bronnen, en daar ontbreekt het juist aan voor de West. In de negentiende eeuw vond de bewindsman op het Ministerie van Koloniën het bronnenmateriaal over de West kennelijk zo oninteressant dat hij in 1821 een groot gedeelte van het archief van de West-Indische Compagnie (WIC) aan een lompenhandelaar verkocht die het letterlijk door de papiermolen haalde. Daarmee verdween een unieke verzameling documenten en kaarten die ons veel over de Nederlanders in de West had kunnen vertellen. Wij mogen ons gelukkig prijzen dat de Britten beter met hun archiefmateriaal zijn omgesprongen. Hoewel hun? Een groot deel van de *Prize Papers*, die zich in het archief van het High Court of Admiralty in de Londense voorstad Kew bevinden, zijn van oorsprong Nederlands. Van de naar schatting 38.000 brieven die Britse kapers op Nederlandse schepen hebben buitgemaakt, had meer dan zestig procent een Atlantische bestemming. Die brieven, waarvan een deel in *Sailing Letters Journal II* is afgedrukt en in hun historische context is geplaatst, vormen een welkome aanvulling op het schaarse Nederlandse archiefmateriaal.

Dat ruim zestig procent van die nooit aangekomen brieven uit het Caraïbisch gebied kwam of daar bezorgd moest worden, zegt veel over de Nederlandse belangen daar. Vanaf het eind van de zestiende eeuw trokken Nederlandse kooplieden en kolonisten naar de West om er handel te drijven en koloniën te stichten. Met vallen en opstaan bouwden zij een Atlantisch netwerk op dat in hoge mate bijdroeg aan de welvaart van de Republiek. Suiker, cacao en andere tropische producten werden in steeds grotere hoeveelheden vanuit de West naar Nederlandse havens verscheept. De brieven in Kew geven niet alleen inzicht in het functioneren van dat netwerk, maar laten ook zien wat voor mensen daarin opereerden.

Wat dreef die handelaren en kolonisten om zich in onbekende streken te vestigen? De zucht naar avontuur zal voor sommigen een rol hebben gespeeld, maar voor de meesten was economisch gewin belangrijker. Daar heeft het beroemde boek *The discoverie of the large, rich and bewtiful empire of Guiana* (1596) van Sir Walter Raleigh een belangrijk aandeel in gehad. Raleigh schetst in zijn werk, dat in de zeventiende eeuw meermalen in Nederlandse vertaling is uitgegeven, een fantastisch beeld van West-Indië. Naast het mythische goudrijk El Dorado, dat zich ergens tussen de Amazone en de Orinoco moest bevinden, schrijft hij over de West als een paradijselijk gebied overvloeiende van melk en honing, en met een indiaanse bevolking die Europeanen liever zag komen dan zag gaan. In de Republiek verschenen diverse pamfletten waarin tot deelname aan kolonisatieprojecten in de West werd opgeroepen. De schrijvers van die pamfletten hadden zich duidelijk door het werk van Raleigh laten inspireren. Vanaf het begin van de zeventiende eeuw trokken groepen kolonisten vanuit de Republiek naar de West om daar koloniën te stichten, waarvan de meeste zijn mislukt en in vergetelheid geraakt. Wie kent bijvoorbeeld nog de volksplantingen van Jan de Moor en Cornelis Lampsins op Tobago of die van de predikant Johannes Apricius in het huidige Frans-Guyana? Toch was het niet allemaal kommer en kwel. Dankzij het doorzettingsvermogen van veel kolonisten ontstonden er ook welvarende koloniën en handelsknooppunten. Suriname was de belangrijkste en bekendste kolonie in het gebied tussen de Orinoco en de Amazone, maar er lagen meer Nederlandse bezittingen op deze zogeheten ‘Wilde Kust’. Essequibo, Demerary en Berbice waren voor de Republiek eveneens interessante leveranciers van tropische producten. Veel Nederlandse kooplieden investeerden daar in de achttiende eeuw in de aanleg van plantages. De eilanden

Curaçao, Aruba, Bonaire, Saba, Sint-Eustatius en Sint-Maarten waren vooral van belang als handelknooppunt.

Tot aan de oprichting van de WIC in 1621 tekenden ondernemende kooplieden voor de Nederlandse activiteiten in het Atlantisch gebied buiten Europa. Vanaf 1621 was dat voorbehouden aan de WIC. Die had het monopolie op de handel en scheepvaart op Afrika en Amerika van de Staten-Generaal gekregen. Hoewel de Compagnie een door particuliere aandeelhouders gefinancierde onderneming was, is zij vanaf haar oprichting ook een verlengstuk van de staat geweest. Vreemd is dat niet, aangezien de Staten-Generaal over te weinig macht en een te beperkt overheidsapparaat beschikten om overzeese bezittingen te stichten, te beschermen en te besturen. Particuliere handelscompagnieën als de VOC en de WIC waren daar in naam van de Staten-Generaal wel toe in staat. De WIC werd al snel een oorlogsinstrument in de strijd tegen de Spanjaarden en Portugezen. Maar de oorlogsinspanningen vergden zoveel van haar krachten dat zij nauwelijks geld overhield om handel te drijven. Uiteindelijk moesten de bewindhebbers van de Compagnie de handel op de West aan particulieren overlaten. Die betaalden daarvoor een zekere belasting aan de WIC die daarmee de voor de handel benodigde infrastructuur en de bescherming van koloniale bezittingen financierde. Particuliere kooplieden hebben in de loop van de zeventiende en achttiende eeuw duizenden koopvaarders naar de Nederlandse en niet-Nederlandse koloniën in de West gezonden, die met rijke ladingen koffie, suiker, tabak en andere producten in de Republiek terugkeerden. Naast koopwaar bevonden zich ook brieven voor familieleden en zakenrelaties aan boord van deze schepen. Jammer genoeg is de Nederlandse relatie met de West lange tijd alleen vanuit de bekende archieven zoals die van de WIC, de Sociëteit van Suriname en de Staten-Generaal bestudeerd, waardoor de handel en contacten van particulieren ons zijn ontgaan.

Wat voor rol speelden die Nederlanders eigenlijk in het Atlantisch gebied te midden van Europese grootmachten die daar een koloniaal imperium hadden opgebouwd of daarmee bezig waren? Allereerst weken de economische belangen van de Republiek op een aantal punten af van die van andere Europese staten. Zo was de handel met Azië relatief belangrijk vergeleken met de handel van Engeland en Frankrijk op dat continent. In de West echter zouden de Nederlanders het afgelegd hebben tegen andere Europese spelers, dat althans is de gangbare opvatting. Een uitgestrekt Atlantisch imperium zoals dat van de Spanjaarden, Portugezen, Fransen en Engelsen, hadden zij niet. Na het verlies van Brazilië

waren de Nederlandse bezittingen in Amerika bescheiden qua omvang. Toch was het juist dat kleine netwerk van forten, factorijen en plantagekoloniën dat een unieke rol in het Atlantische handelsverkeer heeft gespeeld. Via die handelsknooppunten konden Nederlandse kooplieden een onevenredig groot aandeel in de trans-Atlantische handel verwerven. Vooral in de achttiende eeuw, waarin diverse koloniale oorlogen en conflicten de handel met de West verstoorden, speelden kooplieden uit de neutrale Republiek een belangrijke rol. Eilanden als Curaçao en Sint-Eustatius fungeerden tijdens oorlogen als neutrale doorvoerhavens, waar de strijdende partijen dankbaar gebruik van maakten. Op deze eilanden verhandelden Nederlandse kooplieden Europese goederen tegen tropische landbouwproducten.

De Nederlandse handel op de West werd gedreven door individueel opererende kooplieden, maar ook door firma's zoals de Amsterdamse handelshuizen van Van Eeghen en De Neuville, de Middelburgsche Commercie Compagnie en de Rotterdamse onderneming Coopstad en Rochussen. Deze kooplieden en firma's hadden een uitgebreid netwerk van correspondenten en handelsagenten in de Nederlandse koloniën overzee. Die hadden weer contacten met Spaanse, Engelse en Franse kooplieden op nabijgelegen eilanden en in koloniën op het Amerikaanse vasteland. Zij zorgden ervoor dat via Curaçao grote hoeveelheden cacao bonen van de Spaanse koloniën (het huidige Venezuela) naar Amsterdam werden verscheept. Daar werden de bonen tot cacao poeder vermalen. Amsterdam was in de achttiende eeuw een belangrijk Europees verwerking- en distributiecentrum van cacao. En suiker, een van de belangrijkste koloniale producten die in de Republiek werden aangevoerd, kwam niet alleen uit de Nederlandse plantagekoloniën op de kust van Guyana, maar ook van Engelse en Franse eilanden in het Caraïbisch gebied. De door de WIC beheerde handelscentra speelden een grote rol in de doorvoer daarvan. Het Nederlandse aandeel in de Atlantische handel in de zeventiende en achttiende eeuw bedroeg naar schatting tien procent van het totale handelsvolume. Dat lijkt misschien weinig, maar dat was gegeven de geringe omvang van de Nederlandse koloniën en handelsposten in de West erg veel. Suiker, koffie, cacao en tabak behoorden in de tweede helft van de achttiende eeuw tot de belangrijkste importproducten van de Republiek. Veel Atlantische producten werden als halffabricaat ingevoerd en na bewerking weer naar andere Europese landen uitgevoerd. De talloze suikerbakkerijen en tabaksspinnerijen in Amsterdam en andere steden in de Republiek leverden werk aan duizenden mensen.

De in dit *Sailing Letters Journaal* opgenomen essays en brieven laten zien hoe intensief en vooral gevarieerd de Nederlandse contacten met de West zijn geweest. Ook wordt duidelijk dat die contacten zich niet beperkten tot de Nederlandse Antillen of Suriname. Zo komen we in het essay van Luc Alofs ene Hubert de Loovere tegen die in 1664 vanaf het Franse eiland Guadeloupe een brief schrijft aan zijn moeder in Middelburg. Hubert vermeldt dat hij bang is voor oorlog met Engeland en de daaruit voortvloeiende economische schade. Een terechte angst want een jaar later brak de Tweede Engelse Oorlog uit. Hubert was een van de vele Nederlanders die in West-Indië een bestaan als planter combineerde met dat van koopman. De Surinaamse slavenmaatschappij die het beeld van de West in de geschiedschrijving domineert, wordt door Jean Jacques Vrij belicht. Hij laat aan de hand van brieffragmenten van plantage-eigenaren en scheepskapiteins zien dat slavernij in de kolonie alom aanwezig en geaccepteerd was. Slaven moesten sterk en gezond zijn voor het zware werk op de plantages. Het is verrassend om in het stuk van Carel de Haseth te lezen dat slaven bij ziekte dikwijls op betere medische hulp konden rekenen dan soldaten en compagniedienaren. De plantagearts Jacobus Reichard vraagt in een brief aan een Amsterdammer om toezending van medicijnen die hij nodig heeft om slaven te behandelen. Slaven hadden geen recht op geestelijke verzorging, maar kolonisten wel. De WIC was zelfs verplicht predikanten naar de koloniën te sturen die zich alleen met religieuze zaken bezig mochten houden. Judith Brouwer toont in haar bijdrage met een brief aan dat de predikant Philippus Specht het in 1672 niet zo nauw nam met de regels van de Compagnie. Hij predikte op Curaçao tegen hoererij en overspel, maar deinsde er niet voor terug om zelf illegaal handel te drijven. De West was een mannenwereld, althans in de beeldvorming, maar er waren ook vrouwen aanwezig. Hoe zag hun leven eruit? Ruud Paesie beschrijft het huwelijk van Dirk Hendrik Macaré en Laurentia van Bercheyck in de kolonie Essequibo. Zij stuurden een stapel huwelijksaankondigingen naar verwanten in het vaderland, maar die kwamen nooit aan. Ook dat soort brieven zijn in Kew te vinden.

In de loop van de zeventiende en achttiende eeuw zijn tienduizenden migranten vanuit de Republiek naar de West vertrokken. Gouverneurs en andere belangrijke functionarissen hebben vaak sporen nagelaten in documenten, maar van de doorsnee migrant weten wij niets. Soms is er een naam bewaard gebleven, soms iets meer. Dankzij de *Prize Papers* in Kew komen wij meer over hun leven en werken te weten. Dit boek laat zien hoe waardevol die verloren gewaande brieven

zijn. Zij tonen ons onbekende geschiedenissen en geven onbekende kolonisten voor het eerst een gezicht.